

Metafizik Üzerine Büyük Şerh: Lambda Kitabı, Giriş*

İBN RÜŞD

Çevirenler

İLYAS ALTUNER* & FATİH ÖZKAN*

Öz: Ortaçağ'ın en büyük Aristoteles yorumcusu olarak kabul edilen İbn Rüşd, büyük filozofun hemen hemen bütün eserlerine küçük, orta ve büyük olmak üzere üç şekilde şerh yazmıştır. Bu şerhler erken dönemde İbranice ve Latinceye çevrilmiş ve hem Ortaçağ Avrupa felsefesini hem de Yahudi düşüncesini derinden etkilemiştir. Batıda İbn Rüşd'ün etkisi, İbn Rüşdçülük akımı altında bütün Avrupayı sarmıştır. Elinizdeki metin, *Metafizik* eserine yazılan büyük şerhin Lambda Kitabına, bu eserin her bir bölümünün içeriğini anlatan bir Giriş olarak yazılmıştır. İbn Rüşd başlarda Aleksandros'a göre eseri özetlediğini söylese de, Giriş'in sonunda bu eseri Nikolaos Damaskenos'a göre düzenlediğini belirtmektedir. Giriş'te Zeta (Zây) Kitabıyla birlikte Üpsilon (Vâv) Kitabından bahsedilmesine karşın, *Metafizik*'te böyle bir kitap yoktur. Bunun, Epsilon Kitabıyla karıştırılmış olabileceğini düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Aleksandros, metafizik, şerh, varlık, ilke, sorun.

* Bu çalışma, 'Enteleky Mantık-Metafizik Okulu' adı altında yürütülen çalışmalardan bir kesittir. Çevirinin yapıldığı kaynak için bkz.İbn Rüşd, *Tefsîr Mâ ba'de't-Tabîa: "Grand Commentaire" de la Métaphysique*, ed. Maurice Bouyges, Beyrut: Dâru'l-Maşrık, 1986, Bibliotheca Arabica Scholasticorum (Série Arabe, Tome VII), III, 1393-405. Arapça metnin yayını için 'Dâru'l-Maşrık' yetkililerine teşekkür ederiz.

♦ Arş. Gör. | Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

* Y. Doç. Dr. | Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Long Commentary on the Metaphysics: The Book Lambda, Proemium *

AVERROES

Translated by

İLYAS ALTUNER & FATİH ÖZKAN

Abstract: Averroes, who is accepted the greatest commentator of Aristotle in the Middle Ages, has written commentaries on almost all works of the great philosopher in three manners at short, middle and long. These commentaries have been translated into Hebrew and Latin in early period, and have influenced deeply both Middle Ages European philosophy and Jewish thought. In the West, Averroes' influence has pervaded the whole Europe under the name of Averroism. The present text has been composed of a Proemium, which explains the content of every book of this work, to the Book Lambda of long commentary written on the *Metaphysics*. Averroes, in the beginning, though told that he had summarized the work in accordance with Alexander, at the end of Proemium he stated that he had arranged the work according to Nicolaus of Damascus. In spite of mentioned the Book Upsilon (Waw) with together the Book Zeta (Zay), there is no such a book in *Metaphysics*. We think this may have been confused with the Book Epsilon.

Keywords: Aristotle, Alexander, metaphysics, commentary, being, principle, problem.

---

* This translation is a section of studies which were performed under the title of 'Entelekyia School of Logico-Metaphysics'. We would like to thank so much to 'Dar el-Machreq' for permission to publish the Arabic text.

ENTELEKYA

İBN RÜŞD
METAFİZİK ÜZERİNE BÜYÜK ŞERH
LAMBDA KİTABI

© entelekya

ابن رشد

تفسير ما بعد الطبيعة

المقالة المرسوم عليها حرف اللام

انتليخيا

Lambda Kitabı: Giriş

A.1

- a Derim ki, bu bilimin kitaplarına dair ne Aleksandros veya ondan sonrakiler tarafından yapılan bir büyük şerh, ne de bu kitabın dışında bir orta şerh bulunmaktadır. Ancak biz, bu anlamda bu kitap hakkında Aleksandros tarafından yaklaşık üçte ikisi yapılmış bir büyük şerh ve Themistios tarafından yapılan tam orta şerhi bulmaktayız. Onu açıklamamanın en iyi yolunun, Aleksandros'un bu kitabın her bir bölümü hakkındaki görüşlerini mümkün olduğunca açık ve öz olarak en iyi şekilde özetlemek olduğunu gördüm. Themistios'un bu konudaki ekleme ve kuşkusunu dile getirdiğimiz gibi, kendi ekleme ve kuşkusundan da bahsedeceğiz.
- b Biz deriz ki, Aleksandros, bu kitabın yani Lambda Kitabının bu disiplinin son kitabı olduğunu söyleyenlerin görüşünün doğru bir görüş olduğunu söyleyerek, konuya girmiştir. Çünkü bu bilimde konu edilen diğer kitapların kimisi bu bilimde incelendikten sonra çözümlenmesi gereken problemleri içerirken, kimisi de bu problemlerin çözümünü içermektedir ve bu da Aleksandros'un bu kitaptan sonra gelen kitaplarda yaptığı şeydir. Aleksandros kimi kitaplarda varolan şeyler hakkında 'var olması bakımından varlık' açısından bahsederken, bu kitapta ise 'var olması bakımından varlık'ın ilkeleri ve mutlak gerçeklikle ilgili olan birincil tözün ilkelerinden bahseder. Dolayısıyla, açıklanacak olursa, onun durumunda olan bir töz vardır ve o, bu tözdür ve bu tözün açıklanması bu disiplinin en son ereğidir. Çünkü bu kitaptan sonraki iki kitapta birincil amaca ilişkin hiçbir şeyi açıklamaz ve kendine özgü hiçbir görüşü bu kitaplarda ortaya koymaz. Lambda Kitabı varlıkların ilkelerinin formlar ve sayılar olduğunu söyleyenlerin görüşleriyle karşıtlık içerir. Aleksandros şöyle demektedir: "Aristoteles bu kavramlardan *Metafizik* eserinin ikinci kitabı olan Büyük Elif Makalesinde bahsetmiş ve sonra da bu konudaki görüşü son iki kitapta etraflıca ele almıştır. Aristoteles'in Gamma Kitabının başlarında ve başka yerlerdeki sözünden, bu kitabın, bu bilimden bahseden son kitap olduğu çıkarılabilir." İşte Aleksandros'un bu kitaba yaptığı girişin hepsi bundan ibarettir.

Alexandros'un bu bilimde konu edilen diğer kitapların içerdiği şeyin anlaşılması konusunda söylediği şey, bir özet şeklindedir. Belki de onun özetlenmeye en uygun konusu bu konudur. c

Deriz ki, bu disiplin var olmak bakımından varlığın araştırdığı ve bu da var olmak bakımından varlığın ilkeleri ve bu bilime eklenti olan şeyler hakkında araştırmayı gerektirdiği için, çünkü her bir kuramsal disiplin iki tür bilgiyi içerir, bu disiplin ilk önce iki kısma ayrılır. Antik filozoflar varlığın ilkeleri hakkında yanlış görüşleri sürdükleri için, bu görüşleri çürütmek Aristoteles için zorunlu oldu. Bunun da, bu disiplinin üçüncü bölümünde olması gerekir. Bu kitabın ilk kısımları üç bölümdür: Var olmak bakımından varlığa ilişkin kısım, var olmak bakımından varlığın eklentilerine ilişkin kısım ve varlığın ilkeleri hakkında söylenmiş olan yanlış görüşlere ilişkin kısım. d

Yine her bir kuramsal bilim iki araştırma dalına ayrıldığı için, onlardan biri bu bilimin araştırma yöntemini, nedenlerini, nereden başlayıp nerede bittiğini ve ondaki tanımların hangi yönde kullanıldığını içerir ve bu da bu disipline özgü olarak mantık diye adlandırılır. İkincisi ise bu disiplini içeren bilimdir, ki yine bu bilim de öncelikle iki kısma ayrılır: Ona özgü mantıksal olan kısım ve bilgisinin bu disipline kaynaklandığı amacı içeren kısım. Burada öyleyse iki büyük kısım vardır: Bunlardan biri üç kısma ayrılır, öyle ki bu bilimin kısımları dördür. Bu disiplin, araştırmayı ortadan kaldıran ve onun ilkelerini inkar etmek eden kimseleri reddetmeyi üstlendiği için, sanki bu kısım bu disiplinin beşinci kısmı olmuştur. Yine o, varlıkların sınıflarını araştırma hakkında olduğu ve onun sınıfların biri zihinsel varlıklar sınıfı olduğu için, bu türden varlıkların ilkelerinin araştırılması ve o ilkeler hakkında ileri sürülen yanlış görüşlerin çürütülmesi zorunludur. e

Aristoteles, bu sınıfları araştırması açısından, onları öğretim düzeni en iyi olacak şekilde seçmiştir. f

Aristoteles, Küçük Alfa diye nitelenen birinci kitapta bu bilimde olan zorluk ve kolaylık derecesini ve bir insanın onu ne şekilde kavrayacağını tanımlamaya girişmiştir. Değeri az olmasına karşın, ondan bir şey birleştirildiğinde büsbütün değerli olur. Nedenlerin araştırılmasını sonuçlandırmak bu bilimin taraftarı için gerekli olduğundan, Çünkü o nedenler araştırma konusu olan varlıklardır, Aristoteles, bu kitapta, g₁

- g₂ [önce] bahsettiğimiz giriş bölümünden sonra, nedenlerin sonluluğunu açıklamış ve daha sonra ise kuramsal şeylerde içerilen yanlışlığın nedenlerinin en büyüğünün tanımı ve özellikle, sanki bu nedenler kuramsal şeyler hakkında bir yasaymış gibi, insanların yanlış şeyleri üzerine inşa ettikleri nedenlerin tanımıyla [nedenler konusunu] bitirmiştir.
- h Aristoteles, nedenlerin araştırılması onların birincil cinslerinin sayısını ve bu konuda öncekilerin görüşlerini tanımlamayı gerektirdiği için, Büyük Alfa diye nitelenen kitapta Antik filozofların nedenlerin birincil cinslerini ne şekilde kavradıklarını tanımlamaya girişmiştir. O, cinslerin [sayısının] dört olduğunu açıklamakta ve Antik filozofların nedenler hakkındaki görüşlerini buna kanıt göstermektedir. [Onların görüşleri] iyice incelendiğinde, kimse dört nedenden fazlasını ortaya koyamaz. Aristoteles, sonra onların, doğa bilimi hakkında bunu önceden yapmış olduğu için doğa bilimci değil de metafizikçi olanların varlıkların ilkeleri hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Onlar, ilkelerin matematiksel şeyler ve sayılar olduğunu ileri süren kimselerdir. Aristoteles bu kitapta onlara bazı karşı çıkışlarda bulunmakta ve onların çürütülmesi konusundaki tam görüşü Lambda Kitabından sonra gelen Mü ve Nü Kitaplarına bırakmaktadır.
- i₁ Her bilimsel araştırma, insan ilerleyip doğru ve yanlış diyalektik görüşleri bildiğinde ancak sonuca kavuşur. Çünkü insan bir şey hakkında güçlkle karşılaşmadığında, ne onu öğrendikten sonra onun bilgisinden elde ettiği şeyin ne de onu bilmezden önce onun bilgisinden kaybettiği şeyin miktarını bilemez. Böylece Aristoteles, ayrı bir kitapta, onun her bir problemi hakkında, güçlük içeren diyalektik görüşleri bu bilimin problemlerini araştırmaya ve o problemleri incelemeye hasretmeyi en iyi öğretme yöntemi olarak düşünmüştür. Daha sonra ise, bu eserin diğer kitaplarında, bu bilimde ortaya çıkan güçlüklerin çözümüne girişmiş ve bunu da Beta Kitabı diye nitelenen üçüncü kitapta gerçekleştirmiştir. Bu kitap zorunlu olarak birinci ve ikinci kitaptan sonra ve diğer bütün kitaplardan da öncedir. Onun varlığı önceki iki kitabı izlemektedir, çünkü önceki iki kitapta içerilen şeyler, diyalektik disiplini tarafından ortaya konulmuştur, yani burada dört neden anlatılır ve o nedenlerden her bir cins sonsuza dek gitmez.

Onun varlığının sonraki kitaplardan önce olduğu açıktır, çünkü sonraki kitaplar iki şeyden birini, ya bu kitapta belirtilen güçlüklerin çözümünü ya da bu güçlüklerin çözümü konusunda gerekli olan şeylerin bilinmesini içermektedir. i₂

Bu kitapta belirtilen güçlükler, bu bilimin araştırma yöntemiyle ilgili olanlar ve bu bilimde olan problemlerle ilgili olanlar olmak üzere iki sınıfa ayrıldığı için, bu bilimde burhânî araştırmaya girişen kimsenin yapması gereken ilk şey öncelemek ve böylece bu güçlüklerin çözümünü bilmek olmalıdır. Çünkü bu güçlüklerin bilinmesiyle, bu bilimde doğru burhânî araştırma yöntemini bulmuş olur ve bu açıdan o, Aristoteles için, *bilgelik* olarak adlandırılan disiplini [diğer disiplinlerden] ayıran bir araştırmadır. Aristoteles öncelikle bu disiplinin araştırılması sırasında ortaya çıkan güçlüklerin çözümlenmesiyle başlanması gerektiğini düşünmektedir. Yine araştırma yalnızca birincil öncüller bilindiğinde geçerli olacağı için, Aristoteles yine öncelikle bu öncülleri reddeden ve bu araştırmayı inkâr eden kimselerle tartışılması gerektiğini düşünmüş ve bu iki problemi bir kitapta ele almıştır. O, bu problemleri Beta Kitabından sonra gelen Gamma Kitabında çözümlenmiştir. Gamma Kitabı, biri bu bilime özgü mantık ve diğeri de bizde bulunan ilkeler arasından doğal olarak ilk ilkenin yani bütün ilkelere öncel olan ilkenin belirlenmesi olmak üzere iki tür [araştırma] içerir. Bu, doğrulama ve yanlışlamanın birlikte bulunamayacağı şeklindeki Aristoteles'in görüşüdür. Çünkü bu, araştırmanın ilkesidir ve bu nedenle bu ilkeyi inkâr eden kimse ne geçerli bir kanıt getirebilir ne de olumlu ya da olumsuz bir görüş ortaya koyabilir. k

Bu konu bu kitapta konumlandırıldığı için, Aristoteles, terimleri bu bilimde kullanılan kavramların detaylı açıklamasının bu kitaptan sonra gelmesinin daha gerekli olduğunu ve yine bu problemleri tek bir kitapta incelemeye hasretmeyi en iyi öğretme yöntemi olarak düşünmüştür. Böylece bu problemlerin çözümünü Gamma'dan sonra ve diğer kitaplardan önceki kitapta yani Delta Kitabında gerçekleştirmiştir. Çünkü eğer terim birden çok anlamı, özellikle de analogik olarak ifade edilen şeyleri çağrıştırıyorsa, problemleri burhan üzere ele almaya karar veren kimsenin yapacağı ilk şey, o problemi ifade eden terimi açıklamaktır. Bu şeyler, varlık terimi Aristoteles'in bu bilimde açıkladığı üzere analogik olarak ifade edilmesi nedeniyle bu bilime özgü problemlerdir. l

- m Aristoteles, bu kitaptaki amacını tamamlayıp bu bilimin konusu olan şeyleri yani varlıkların nedenlerinin bilgisini araştırmak istemiştir. İlineksel olan, zihinde olan ve zihnin dışında olan olmak üzere üç sınıf varlık vardır. Aristoteles, öncelikle bu varlık sınıflarını bilmekle [işe] başlamanın gerekli olduğunu ve araştırmanın öncelikli amacının zihnin dışındaki varlık sınıflarından birini araştırmak olduğunu düşünmüştür. Bu konuyu da Delta Kitabından sonra gelen kitapta incelemiştir. Aristoteles'in bu kitapta yaptığı araştırma ilineksel olan varlıkla gerçek olup zihinde olan varlığı [birbirinden] ayırmakla ilgili olduğu ve bunu da ancak bütün varlık sınıflarını var olması bakımından araştıran bu bilimi bilen kimse yapabileceği için, doğa ve matematik bilimlerinden farklı olan bu disiplinde [içerilen] kitaplardan biri olan Gamma Kitabında önceden açıkladığı şey hakkında, bu kitabın başında yineleme açısından değil de anımsama açısından bahsetmiş ve bunu da öncekilerden farklı bir yolla açıklamıştır. O, bütün bunları içinde terimlerin açıklandığı kitap olan Delta Kitabından sonra gelen Epsilon Kitabında gerçekleştirmiştir. Yine bu kitabın, kendisinden sonra gelen kitaplardan önce ve de kendisinden önce gelenlerden sonra olması gerekir.
- n₁ Açıkçası, ilineksel varlık ve zihindeki varlık eksik olduğu ve bu bilimin araştırmak istediği şey zihnin dışında var olan gerçek varlık olduğu için, Aristoteles bu varlığı araştırmaya başlamıştır. Töz, bu [zihnin dışında olan] varlığın ilkesi olması nedeniyle tözün ilkelerinin nelliğini araştırmaya başlamıştır. Buradan hareketle, Aristoteles, oluş ve bozuluşa konu olan tözün ilkelerini araştırmakla işe başlamış ve bu ilkelerin de form ve madde olduğunu açıklamıştır. Aristoteles formların tanımlar olmaları bakımından tözler olduğu şeklinde açıklamasına devam etmiştir. Yani açıkçası tanımların, kendi özleri olan duyulur tözlerden birine ve formlara delalet etmelerinden dolayı Aristoteles bundan formların tözler olduğu ve de tanımlar ve tanımların kendisi için form olduğu şeyin bir ve aynı şey olduğu ve bu yüzden de ilineklerin tözler olmadığı ve şeylerin tanımlarının üzerine delalet ettiği şeyin şeylerden başka olması nedeniyle şeylerin bilinmesinde duyulur formların dışında ayırık formları katmaya gerek olmadığı sonucuna varmıştır.

Yine Aristoteles'in açıkladığı şekliyle oluş ve bozuluşa konu olan bu n₂ tözün durumundan biri, oluş ve bozuluşa konu olan, türe ve cinse benzeyen bir tözden oluşmuş olmasıdır. Oluşan ve bozulan, form ve maddenin birleşmesinden oluşan şeydir. Formlar, ilinekle birlikte bulunmaları dışında ne oluşla ne de bozuluşla birliktedirler ve bu nedenle Platoncu formlar yani Platon tarafından ileri sürülen ayrı formalar, eğer varsalar, oluşu açıklamada yeterli değildirler. Yine tözlere delalet etmelerine karşın, tümellerin zihnin dışında var olan tözler olmadıklarını, oysa formların elemente ya da elementten oluşmuş bir şeye değil de üçüncü bir töze delalet eden tözler olduğunu açıklamıştır. Aristoteles, iki töz arasındaki farkı araştırmış ve sonra da birincil tözlerin ayrımlarını açıklayarak formların bölümlerini maddenin bölümlerinden ayırmıştır. O, bütün bunları Upsilon ve Zeta Kitabında yapmıştır.

Bu iki kitapta oluş ve bozuluşa konu olan duyulur tözün ilkeleri açıklanmış için, Aristoteles bundan sonra yapmaya başlaması gereken şeyin var olmak bakımından varlığın genel eklentilerini araştırmak olduğunu düşünmüş ve öncelikle kuvve ve fiili ve ikisinin onlarda bulunan ilk ilkelerle olan ilişkisini incelemiştir. Aristoteles, fiilin kuvveden önce olduğunu açıklamış ve bunu Zeta Kitabından sonraya koyduğu Eta Kitabında yapmıştır. o

Sonra bunu izleyen kitap Teta Kitabında bir, çok, kendi, benzer, zıt ve var olmak bakımından varlığın diğer genel eklentilerini araştırmıştır. p

Daha sonra filozof, Iota Kitabında hareket ve sonsuz olan şeyden bahsetmiştir, çünkü bu bilimdeki kimse doğa bilimcisinin araştırdığı yöntemden farklı bir yöntemle onları araştırabilir. Bu kitaptan sonra, birincil duyusal tözün ilkelerinden bahsetmeye karar verdiği ve bu şeyin amaçlanan en son erek olması nedeniyle onun bu bilimdeki birincil amacı olduğu için, Beta Kitabında belirttiği bütün güçlükleri bu kitabın yani Iota Kitabının başında anlatmış, bundan önceki kitaplarda zaten çözülmüş olan şeylerin kısa bir çözümünü vermiş ve yine bu kitapta bilginin ilkelerini inkâr edenler yüzünden ortaya çıkan imkânsızlıklardan bahsetmiştir. q

İşte Lambda Kitabından önce olup bize ulaşan kitapların düzeniyle ilgili bulduğumuz bundan ibarettir ve harf sırası gereğince, elimize geçmediği için, Kappa Kitabını bulamadık. r

- s Üzerine yorum yaptığımız Lambda Kitabına gelince, Aristoteles'in bu kitaptaki birincil amacı birincil duyusal tözün ilkelerini tanıtmaktır, ancak o, başlangıçta mutlak anlamda bütün tözlerin ilkelerini tanıtmış, dolayısıyla oluş ve bozuluşa konu olan tözün ilkeleriyle başlamış ve bu konuda Upsilon ve Zeta Kitabında açıkladığı şeyi anlatmıştır. Sonrasında Aristoteles birincil tözün ilkelerini açıklamış ve bunun bir töz olup kaç açıdan ilke olacağını belirtmiştir.
- t Bütünün ilkesi hakkındaki görüşünü tamamladığında, tözün ilkelerini hakkında kendisinden öncekilerin görüşünü çürütmeye geri dönmüş ve bunu Mü ve Nü Kitaplarında yapmıştır.
- u Bu açıklamadan, Aristoteles'e nispet edilen bu bilimin kitaplarından her birinin içerdiği şey anlaşılmalıdır. Bu kitaplar sıra bakımından en iyi düzene göre dizilmişlerdir ve Nikolaos Damaskos'un kitabında ileri sürdüğü şekliyle bulduğumuz gibi, onlarda sıra ve düzene uymayan bir şey yoktur. Bu nedenle Aristoteles, bu bilimi bilmek için öne sürdüğü en iyi düzeni seçmiştir.
- x Bu bilime karşı olan sevgimiz ve onu öğrenmeye ve öğretmeye olan aşırı isteğimiz üzere, kendilerini Aristoteles'in [*Metafizik* eserindeki] kitaplarının araştırılmasına hasretmeyen kimse için kavraması daha kolay ve Aristoteles'in kitaplarına vakıf kimse için de anımsatıcı olsun diye, Aleksandros'un bu bilimle ilgili görüşlerini özetledik.
- y Akli ve bilgeliği veren Tanrının yardımıyla, önceki kitaplar için amacımızı Tanrıya şükür elimizden geldiğince tamamladığımız için, bu kitabın kelime kelime şerhinden amaçladığımız şeyi başlıyoruz.

LIBER... 'LAM'. — PROCEMIUM: a. Alexandri et Themistii commentariis utar.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

المقالة المرسومة عليها حرف اللام من مقالات ما بعد الطبيعة¹

^a قلت 'لم يلف' للاسكندر ولا لمن بعده من المفسرين تفسير²
في مقالات هذا العلم ولا تلخيص³ الا في هذه المقالة فانا الفينا⁵
للاسكندر فيها تفسيراً نحواً من ثلثي المقالة والفينا⁴ لتامسطيوس⁵
فيها تلخيصاً تاماً على المعنى وقد رأيت¹⁰ ان الاجود ان نلخص ما
يقوله¹¹ الاسكندر في فصل فصل منها باوضح ما يمكننا وأجزه

¹ B habet (in medio reliqua lin.) — صلى الله على محمد وعلى اله وسلم سليماً (in medio reliqua lin.) — [المقالة ١١٩٤٤ ما بعد الطبيعة وهي] d ; [المقالة ١١٩٤٥ ما بعد الطبيعة وهي] a : المقالة — a, d om. : من مقالات ما بعد الطبيعة B⁴ — (المرسوم) (sed nos) المرسومة B³ — cf. n. 4. — (sed cf. n. 2).

PROCEMIUM. — ¹ Pag. 1393,4-1405 non habentur in jk sed habentur in B, a, d, m, p. (Cf. NOTICE, II, E, d, 3). — ² B (non ut titul.) قلت , a et d ut titul. — ³ B, (a, d) : p : لم : m a Dico : e aliud (cf. NOTICE, II, E, d, 3) ; p om. — ⁴ B, (a, d) : m : لن : B³, a, d — ⁵ 119¹¹ : a, f* [تلف] : m يلف : B, d, p — ⁶ [لا] : (non m) vid. — ⁷ m : تلخيصاً B : تلخيص (non تفهيرا) — ⁸ Ita B om. — ⁹ BB³, (a, d) : والفينا B³ ind. — ¹⁰ B, (a, d, p) om. — ¹¹ ما يقوله BB³ : ما يقوله BB³ : a [ورايتنا] : وقد رأيت B, d — ¹² لتامسطيوس nos , لتامسطيوس DE GOBJE 324 , لتامسطيوس f , لتامسطيوس d , لتامسطيوس ما يقوله 119 a, d, f, nos , ما يقوله BB³ — ¹³ ما يقوله 119¹¹ : [ما قاله] 119¹¹ f* , m a id quod dixit .

وما كان لتامسطيوس⁹ في ذلك من زيادة او شك اتينا به وكذلك
نذكر نحن ايضا ما كان عندنا من زيادة او شك

فنعقول ان اوسكندر ابتداء فقال ان قول الذين قالوا في هذه b
المقالة التي¹⁰ هي مقالة اللام¹¹ انها اخر¹² هذه الصناعة هو قول واجب
وذلك ان سائر المقالات التي وضعها في هذا العلم بعضها تضمنت
الشكوك التي كان يحتاج ان تحل¹³ في هذا العلم بعد التشكك¹⁴ فيها
وفي بعضها حل تلك¹⁵ الشكوك وهذا فعله في المقالات¹⁶ المرتبة بعد¹⁷
هذه¹⁸ المقالة وفي بعضها تكلم في الاشياء الموجودة¹⁹ للموجود بما هو
موجود واما في هذه المقالة فتكلم²⁰ في مبادئ الموجود²¹ بما هو
موجود²² وفي²³ مبادئ²⁴ الجوهر²⁵ الاول²⁶ الذي هو²⁷ في غاية الحقيقة
وذلك من حيث يبين²⁸ انه يوجد جوهر ما هذه حاله وما هو هذا
الجوهر وبيان هذا الجوهر كان الغاية المقصودة من هذه الصناعة
وذلك ان المقالتين اللتين بعد هذه المقالة ليس يبين فيها شيئا على

a : التي هي مقالة اللام B, d⁹ — لتامسطيوس BB : d... d... d... a... , لتامسطيوس Nor¹⁰
عمل B¹¹ — (اخر... رسي... a) , ح... d , اخر B¹² —
التشكك B¹³ — a plura om. : d [يجل] : (m zehent animadverti) , نحل (nos) , (f. p.)
— B¹⁴ om. : تلك a, d, m (c. ص) B¹⁵ — التشكك (f) : m
B¹⁶ — اآحر a, d , بعد B¹⁷ — [المقالتين] d, m, p : المآم... a , المقالات B¹⁸
; « consequentibus » p , المآم... a : a¹⁹ : a, d, m) B, (d, m) — a, d sing. : هذه
الموجود... هو موجود B²⁰ — دبر 120 f, a , فتكلم B, d Ita²¹ — (f. الحفة : nos) : a²² om.
[هي sup. في et B²³ scrips.] وهي B²⁴ : رب d , وفي B²⁵ + 2 — a, p plura om. : d et in plura om.
a B, a, d , مبادئ : p sing. ; m ind. ... — B, a, d (cf. n. 27) : « equi... esto » p , ح... a
d²⁶ : هو B²⁷ — [والجوهر الاول] p : الجوهر الاول B, a, d²⁸ —
[يبين] a, d, m , سن B²⁹ — «... i... est... » (هو موجود)

תב א | c.Synopsis *Metaphys.* dat Alexander. — d. *Metaphys.* partes duæ; tres. 1395

القصد الاول ولا يصحح فيها شيئا من رأيه الخاص به³⁰ وانما³⁰ تضمنت مناقضة اقوال الذين قالوا ان مبادئ الموجودات هي الصور والاعداد³⁰. فال³⁰ وهذه المعاني قد كان تكلم فيها تكلمي في المقالة المرسومة عليها الالف الكبرى³⁰ وهي³⁰ الثانية من مقالات هذا الكتاب³⁰ ثم³⁰ استوفى³⁰ القول في ذلك في هاتين المقالتين الاخريتين³⁰. فال³⁰ وقد يستدل على³⁰ ان هذه المقالة هي اخر ما تكلم فيه من³⁰ هذا العلم من كلامه في اول مقالة جيم³⁰ وفي مواضع اخر. فهذا هو جملة ما استفتح به الاسكندر هذه المقالة

c والذي قاله في تفهيم⁴⁰ ما احتوت عليه سائر المقالات الموضوعه في هذا العلم فيه اجمال⁴⁰ ولعل اولى المواضع بتلخيصه⁴⁰ هو هذا الموضوع¹⁰ d فنقول⁴⁰ ان هذه الصناعة لما كانت ناظرة في الموجود بما هو موجود وذلك يقتضى النظر في مبادئ الموجود بما هو موجود وفي الامور اللاحقه له اذ كانت كل صناعة نظرية انما تحتوى على هذين الجنسيتين من المعرفة انقسمت اولا هذه الصناعة الى قسمين ولما كان

—³⁰ *B, d* : *a plur.* —³⁰ *Lineis 1³⁰-2³⁰ et lin. 4³⁰-5³⁰ confertur b adnot. ad p. 55, 3³ (= adnot. [7] in NOTICE, II, A, b, 4).* —³¹ *B, d, (m)* : قال *a, (p) om.* —

³² *B, (a, d)* : الف الكبرى *p «literam Aleph majorem»; (m «Secundo» — cf. n. 33).*

—³³ *B, (a, d)* : الف الكبرى *p; (m ? — cf. n. 32) omit.* —

³⁴ *BB', (n)* : استوفى *a, d* : *השלים* : *B' ind.* —³⁵ *B, a* : الاخرتين *d, f* 120, m, p om.* ;

³⁶ *Nos* — قال *Ita B, a, d* : *Ita B, a, d* : *fol. 146^v.* —³⁷ *Ino. B [3] fol. 146^v.* —³⁸ [الثانية عشرة والثالثة عشرة] :

supraducto (non autem autem) ; ح (aut ج ?) c. —

جم B³ : B' ind. —³⁹ *B, d* : من *a* ; فيه *B* : فيه من *BB'* ; حم *B'* :

השלישי d «Tertius», p «tertius», m «Tertius», p «tertius», m «Tertius», p «tertius». —⁴¹ *FRENKEL 69. (p)* :

— [بتلخيصي] *f* : بتلخيصه *B, a, d, f* 120* —⁴² *a om.* —⁴³ *B, (d, m)* : فيه احتمال *B, (d, m)* : فيه احتمال

⁴⁴ *Ita B* فنقول *d (Š) 11*

1396 e. *Metaphys. partes sunt...quatuor; quinque;...* [LAM, PROCEM.]

القدماء قد قالوا في مبادئ الموجودات "اراء كاذبة ووجب" عليه
مناقضتها لزم ان يكون هذا كالجزء الثالث من هذه الصناعة فصارت
اجزاء هذا الكتاب "الاول" ثلاثة جزء في الموجود بما هو موجود
وجزء في لواحق الموجود بما هو موجود وجزء في الاراء الكاذبة
التي قيلت في مبادئ الموجود⁶ ولما كانت ايضا كل صناعة نظرية
تنقسم الى جنسين من النظر احدهما الجنس الذي يحتوي على نحو
نظر تلك الصناعة وما تعطى "من الاسباب ومن اين تبتدى والى
اين تنتهى وكيف وجه استعمال الحدود فيها" وهذا هو الذى يسمى
منطقا⁷ خاصا بتلك الصناعة والجنس الثانى علم ما تحتوى عليه تلك
10 الصناعة انقسم⁸ ايضا هذا العلم اولا الى جزئين⁹ الى جزء منطقي
خاص به والى جزء يحتوى على المقصود معرفته منه فهنا¹⁰ اذا جزان
عظيمان ينقسم احدهما الى ثلاثة فصارت اجزاء هذا العلم اربعة ولما
كانت هذه الصناعة ايضا هى المتكلفة¹¹ بالرد على من يرفع¹² النظر
ويجحد مبادئه¹³ صار هذا الجزء كانه جزء خامس لها وايضا فانها من
15 حيث تنظر في اقسام الموجودات وكان احد اقسامها الموجودات

⁶ BB, d — [وجب] a, p; אררר d, ووجب B — [الموجود] d: الموجودات B, a
⁷ B — [الصناعة] a, p; الكتاب B, d, m; m, p ind. — [عليها] BB: عليه
⁸ B marginalia — [في المبادئ الاول للموجود] a: في الموجود B, d om. — [الاول]
⁹ على B — [الموجودات] a: الموجود B, d om. — [فيها] B, d, m; m, p ind. — [عليها] BB: عليه
¹⁰ B, d, m; m, p ind. — [فيها] B, d, m; m, p ind. — [عليها] BB: عليه
¹¹ B, d, m; m, p ind. — [فيها] B, d, m; m, p ind. — [عليها] BB: عليه
¹² B, d, m; m, p ind. — [فيها] B, d, m; m, p ind. — [عليها] BB: عليه
¹³ B, d, m; m, p ind. — [فيها] B, d, m; m, p ind. — [عليها] BB: عليه

Ⓜ A] f.Ordo optimus : - g.Primus Liber alif minor. - h.Dein ALIF major. 1397

الفكرية وجب ايضا ان تنظر[Ⓜ] في مبادئ هذا النوع من الموجودات
وتبطل[Ⓜ] الاراء الكاذبة التي قيلت فيها

Ⓜ فلما نظر ارسطوا[Ⓜ] في هذه الاجناس اختار لها من الترتيب افضله

في التعليم

Ⓜ فابتدا[Ⓜ] في المقالة الاولى وهي المرسومة[Ⓜ] عليها حرف الف[Ⓜ] 5

الصغرا[Ⓜ] فعرف مقدار الصعوبة[Ⓜ] والسهولة التي في هذا العلم وعرف
ان ما ادرك منه واحد واحد من الناس[Ⓜ] وان كان يسيرا فانه اذا
جمع اجتمع منه شيء له قدر ولما كان صاحب هذا العلم اوجب شيء
عليه ان ينتمى به النظر في الاسباب اذ كانت هي المطلوبات من

الموجودات[Ⓜ] بين في هذه المقالة تناهى الاسباب بعد الصدر[Ⓜ] الذي[Ⓜ] 10
ذكرنا ثم ختمها بتعريف اعظم اسباب[Ⓜ] الفلظ الداخلة في الامور
النظرية وبخاصة في الاسباب[Ⓜ] وهي ما ينشئون[Ⓜ] عليه من الاراء
الكاذبة[Ⓜ] الموضوعه لهم كانها شريعة في الاشياء النظرية

Ⓜ ولما كان النظر في الاسباب يستدعى ان يعرف[Ⓜ] كم اجناسها

الاول[Ⓜ] وما قاله من تقدمه في ذلك شرع في المقالة المرسوم عليها[Ⓜ] 15
حرف الالف الكبرى[Ⓜ] فعرف ما ادرك القدماء من اجناس الاسباب

— 56 B,d : وتبطل a : 66 — [يُنظَر] a : تنظر B : تنظر (d,m) Nos. —

— 57 B,a,d : [الالف] d : الف B — المرسومة B Sic — ارسطوا B Sic —

— 58 B,a,d : [الصغرا] a,d : الصغرا B — Lines 6[Ⓜ]-13[Ⓜ] confertur B adnot. ad p. 3,5¹

— 59 B,a,d : (B om.) : من الناس B,a,d — [3] in NOTICE, II,A,b,4. — (= adnot. [3] in NOTICE, II,A,b,4).

— 60 B,a,d : [الصدر] B : [nou B] a,p : الصدر B,B',d,m — (في هذا العلم B) : من الموجودات

— 61 B,a,d : اسباب B om. — 62 Ita B,a,d,B : الاسباب — 63 B : ينشئون B — Pag. 1397,14-

— 64 B : يعرف B — (= adnot. [8] in NOTICE, II,A,b,4). — 1398,7 confert. B adnot. p. 55,7²

— 65 B,a,d : [الكبرى] B,B',d,m,p — 66 B : الاول B — B vid. : الاول B — B s.p. in. — [نرف] a

الاول⁷⁶ وبيّن⁷⁷ انها اربعة ويحتج لذلك ان ما قالوه في الاسباب اذا تصفح لم يخرج عن الاسباب الاربعة ثم يأتي برأيهم في اسباب⁷⁸ الموجودات⁷⁹ وبخاصة للالاهيين منهم لا للطبيين لانه قد كان فعل ذلك في العلم الطبيعي وهولا⁸⁰ هم الذين قالوا ان المبادئ هي التعاليم⁸¹ والاعداد وانما يعاندهم بعض العناد في هذه المقالة ويرجى⁸² تمام القول في مناقضتهم الى المقالتين اللتين بعد حرف اللام⁸³ وهي مقالة الميم والنون⁸⁴

⁸⁵ولما كان كل مطلب⁸⁶ علمي⁸⁷ انما يحصل على التمام اذا تقدم⁸⁸ الانسان فعرف⁸⁹ الاقاويل الجدلية المثبتة والمبطلّة لانه اذا لم يتشكك⁹⁰ الانسان في الشيء لم يعرف مقدار ما حصل له من معرفته بعد الجمل به ولا مقدار ما ذهب عنه من معرفته قبل ان يعرفه رأى ان من الافضل في التعليم ان يفرّد النظر في مطالب هذا العلم والفحص عنها بالاقاويل الجدلية المشكّكة⁹¹ في مطلوب مطلوب من مطالبه في مقالة مفردة ثم يشرع بعد ذلك في سائر مقالات هذا الكتاب في حل الشكوك العارضة في هذا العلم فعمل ذلك في المقالة الثالثة من هذا الكتاب وهي المرسوم⁹² عليها حرف الباء وبالواجب كانت هذه

⁷⁶ وبيّن⁷⁷ [وبين] a; وبيّن (d,m,p) nos, وبيّن BB⁷⁷ — [الاربعه] a [om.] : B,d, انزل B,d, ⁷⁸ الموجودات⁷⁹ : B² : الموجودات B², B³(a,d,m,p) — الاسباب B¹ : الاسباب B², a,d,m,p — ⁸⁰ BB [B³ vid. facere] — (لا) a/p) aid. [الطبيعية منها والالاهية]. at non B,d,m,p. — ⁸¹ B², B³(m), p — [ورجى] a/p ?) ; [ورجى] m ; [ورجى] nos, (d) ورجى B, ورجى ⁸² Cf. n. 72. — ⁸³ Pag. 139B,8-1400,1114 contertur ad adnot. p. 163 1¹ / = adnot. [10] in NOTICE, II, A, b, 4). — ⁸⁴ B² (c. صحه), a,d,m,p), B : مطلب B¹ om. — ⁸⁵ B², a,d,m,p, B : علمه : p vid. [علمه] — ⁸⁶ B² : المشكّكة B², a,d,m,p) : المشكّكة : m a et probabilibus B — ⁸⁷ Inc. B [3] fol. 147^r.

المقالة تالية للمقالة الاولى والثانية ومتقدمة على سائر المقالات اما كونها تالية للمقالتين⁹⁸ المتقدمتين⁹⁹ فلأن ما في المقالتين المتقدمتين هو ايضا مما تضمنه¹⁰⁰ صناعة الجدل اعنى ان هاهنا اسبابا اربعة¹⁰¹ وان كل جنس منها لا يمر¹⁰² الى غير نهاية واما كونها متقدمة¹⁰³ على ما يتلوها¹⁰⁴ من المقالات فبين لان ما يتلوها¹⁰⁵ من المقالات انما هي محتوية¹⁰⁶ على احد امرين اما على حل الشكوك المذكورة في هذه المقالة واما على معرفة اشياء هي ضرورية في حل الشكوك المذكورة في هذه المقالة

k ولما كانت الشكوك المذكورة في هذه المقالة صنفان¹⁰⁷ شكوك في جهة نظر هذا العلم وشكوك في المطالب التي فيه كان¹⁰⁸ اول شي¹⁰⁹ يجب على من شرع¹¹⁰ في النظر البرهاني في هذا العلم ان يتقدم فيعرف حل هذه الشكوك¹¹¹ لانه بمعرفتها يستقيم له جهة النظر البرهاني في هذا العلم وبهذا النحو من النظر تتميز¹¹² له الصناعة التي تدعى حكمة¹¹³ رأى¹¹⁴ ان من الواجب ان يتتدى¹¹⁵ اولاً بحل الشكوك التي في نحو نظر هذه الصناعة ولما كان النظر ايضا انما يصح متى¹¹⁶

a om.; المتقدمين B: المتقدمين (d, B) Nos, 98 — للمقالتين BB⁹⁹: للمقالتين B', (a, d, B) 99

a, p om.; اربعة B, d, m, B 91 — ההצדק a; يضمه B', (d) 100: يضمه B', B, 100

[BB (mutil.) sine artic.]; متقدمة R, (B?) 92 — B' vid. B' الى BB', a, d, B, 93

B', d (non a); تتلوها B; يتلوها B' 95 — يتلوا B', (d): يتلوها B', (a), B, B, 94 — B', (a), d, B, 94

a: شرح B', (d, m), B 94 — [وكان] a: كان B, (d), B, 97 — صنفان B, (B) Sic 98 — ها om.

a vid.; هذه الشكوك B, d, m, B 99 — p «nititur»; بطرح B' vid.; [?] شرح = בראר

p «dubitationum attinentium ad modum considerandi», [هذه الشكوك اعنى الشكوك في جهة نظر هذا العلم]

: تتميز له الصناعة التي تدعى حكمة (d, a, B), (et B', in marg.), 100 B'

B', B, متى B', B, 104 — a omit.; رأى B: رأى B, d, 101 — B', (a), d, B, 101: له الصناعة التي... حكمه B'

مع من (non d, m, p)

اعترف بالمقدمات الاول رأى ايضا¹⁰⁰ ان من الواجب ان يتكلم اولاً مع من يبطل هذه المقدمات ويجحد النظر فجمل¹⁰¹ هذين المعنيين في مقالة واحدة وجعلها تالية لمقالة حرف الباء¹⁰² وهى المرسومة¹⁰³ عليها حرف الجيم¹⁰⁴ فاحتوت¹⁰⁵ هذه المقالة على جنسين¹⁰⁶ احدهما المنطق¹⁰⁷ الخاص بهذا العلم والآخر تقرير المبدأ الاول من الاوائل التى لنا بالطبع اعنى المتقدم على جميعها وهو قوله ان الموجبة والسالبة لا تجتمعان¹⁰⁸ مما لان هذا هو مبدأ النظر¹⁰⁹ ولذلك كل من جحد هذا المبدأ لم يصح منه¹¹⁰ احتجاج ولا قول مثبت ولا مبطل

فلما فرغ من هذا المعنى في هذه المقالة رأى ان اوجب شىء ان¹ يكون تاليا لهذه المقالة تفصيل المعانى التى يستعمل¹¹¹ عليها الاسماء في هذا العلم¹¹² ورأى ان الافضل في التعلیم ان يفرد بها بالذكر في مقالة واحدة فعمل ذلك في مقالة حرف الدال¹¹³ وجعلها تالية لمقالة حرف الجيم ومتقدمة على سائر المقالات لان اول ما يشرع فيه من كان مزماً على برهان مطلوب من الطالب هو ان يشرح الاسم¹¹⁴ المقول على ذلك المطلوب اذا كان يدل على معان كثيرة ولا سيما ما كان منها مقولاً بتناسب وهى الطالب التى تخص هذا العلم

¹⁰⁰ B^o (i, d, d) : «فجمل (Nos ?)» — ايضا m, p om. [ايضا رأى] a : رأى ايضاً d, (B) ¹⁰¹ —
 — المرسومة B, المرسومة Sic B ¹⁰² — لذكر a : لمقالة حرف الباء (B, d, m) ¹⁰³ —
 m, p ¹⁰⁴ — «Quartus qui est Co.» : m «Gemel» p, «d, d, d, a fere» الجيم (B) ¹⁰⁵ —
 «d, d, d, a, d, B) om. المنطق (p) : a, (B, d) ¹⁰⁶ — فاحتوت هذه المقالة على جنسين (no) B, a, d, B) om. —
 — مبدأ النظر B : مبدأ النظر B, a, d ¹⁰⁷ — s. p. in. B : بجمان B : تجثمان Nos. ¹⁰⁸ —
 (B, B) (p.) : «Hucusque» (cf. n. 83). — «cum ya» : B s. p. — [عنده] a : منه (d), (p.) ¹⁰⁹ —
 «Quinto, scilicet D» : m «d, d, d, a fere» حرف الدال B ¹¹⁰ — p «quintam».

اذ كان اسم الموجود ائنا يقال بتناسب على ما بينه هو في هذا العلم
 m ولما تم له غرضه في هذه المقالة واحب¹¹⁸ ان يفحص عن الاشياء
 المطلوبة في هذا العلم وهي معرفة¹¹⁷ اسباب الهويات وكانت اصناف
 الهويات ثلاثة¹¹⁶ الهوية التي بالعرض والتي في النفس والتي خارج
 النفس رأى ان من الواجب ان يتدى اولاً فيعرف اصناف هذه⁵
 الهويات وان الذي يقصد اولاً بالفحص عنه من بين اصناف الهويات
 التي خارج النفس ففحص¹¹⁵ عن هذا المعنى في المقالة التي تلى مقالة
 حرف الدال¹¹⁴ ولما كان نظره¹¹³ في هذه المقالة في تمييز¹¹² الهوية التي
 بالعرض والتي في¹¹¹ النفس من الهوية الحقيقية¹¹⁰ وكان لا يتاقى ذلك
 الا لمن عرف ان هذه الصناعة هي التي تنظر في جميع اصناف¹⁰
 الهويات بما هي هوية¹⁰⁹ ذكر في اول هذه المقالة بما قد تبين¹⁰⁸ في مقالة
 حرف الجيم¹⁰⁷ من ان هذه الصناعة هي التي تنظر في الهوية بما هي
 هوية وانها غير العلم الطبيعي وغير العلم التعالمى¹⁰⁶ لا على جهة
 التكرار بل على جهة التذكار وعرف¹⁰⁵ ذلك بانحاء غير الانحاء
 المتقدمة وفعل¹⁰⁴ ذلك¹⁰³ كله¹⁰² في مقالة تالية لمقالة حرف الدال¹⁰¹

m معرفة B,a,d¹¹⁷ — [وجب] a,d,(m,p) واجب B^o: (وأحب B^r ¹¹⁸ —
 فحص B^o: ففحص B^r, (a,d) BB^r ¹¹⁹ — BB^r ثلاثة BB^r ¹¹⁸ — (non p) om. —
 B_i(d) مقالة حرف الدال B_i(d) ¹²⁰ p «quintam dictionem»; m «quintum,
 qui dicebatur D». — B_i,a,d,(m) نظره p [قصده] ¹²¹ Nos, (a,d) تمييز B vid.
 B^o vid. الخفيفة B^r vid. الخفيفة (a,d,p) Nos, ¹²² — Ita BB (c. مح. ¹²³ —
 B_i(d) [بين] p: تبين B,a,d,m ¹²⁴ — B_i,a,d,m plur. هوية B,p ¹²⁵ — الخفيفة
 — التعالمى Ita B ¹²⁶ — «Quarto, i. C»; p «quarta». — اأرور هو a, fere حرف الجيم
 فعل B: وفعل Nos, (d) ¹²⁷ — واورور d, وسريف B: واورور a, وعرف Nos (?) ¹²⁸
 B_i(d) — a (non m) om. — كله B,d ¹²⁹ — هذا B^r: ذلك B^r ¹³¹ — [و] a
 تالية لمقالة حرف الدال وهي a om. (m «D»): حرف الدال

وهي التي شرح فيها الاسماء وذلك في مقالة حرف الهاء¹³⁴ وجعلها تالية لمقالة حرف الدال وكان¹³⁵ بالواجب ايضا¹³⁶ تقدم هذه المقالة على ما يتلوها وتلوها لما يتقدمها

ولما تبين له ان الهوية التي بالعرض والتي في الفكر ناقصتان¹³⁷ n
 e وان التي يقصد هذا العلم الفحص عنها هي الهوية الحقيقية¹³⁸ الموجودة خارج النفس شرع بعد ذلك يفحص عن هذه الهوية ولما كان الجوهر هو مبدا هذه الهوية اخذ يطلب ما هي مبادئ الجوهر وابتدأ من ذلك بمبادئ الجوهر الكائن الفاسد فمرف انها الصورة والميولي وجعل السبيل الى معرفة¹³⁹ ان الصور جواهر من قبل الحدود اعني 10
 انه لما بين¹⁴⁰ ان الحدود تدل من الجواهر المحسوسة على شيء هو منها جوهر وانها تدل على الصور اجتمع له من ذلك ان الصور جواهر وانها والشيء¹⁴¹ الذي هي¹⁴² له صورة¹⁴³ تكون¹⁴⁴ شيئا واحدا¹⁴⁵ بعينه وانه لمكان ذلك ليس الاعراض جواهر¹⁴⁶ ولا يحتاج¹⁴⁷ في معرفة الاشياء الى ادخال صور مفارقة هي غير¹⁴⁸ الصور المحسوسة لانه 15
 كان¹⁴⁹ ما يدل¹⁵⁰ عليه حدود الاشياء هي غير¹⁵¹ الاشياء وكذلك بين ايضا من امر هذا الجوهر¹⁵² الكائن الفاسد انه انما يتكون عن جوهر

¹³⁴ B,(d) «E»: p «sexta...designata per literam He». — ¹³⁵ B,(d) ناقصتان d,m ; a [وواجب] ; m,p *plura omit.* — ¹³⁶ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) معرفة B¹ — ¹³⁷ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹³⁸ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹³⁹ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁴⁰ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁴¹ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁴² B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁴³ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁴⁴ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁴⁵ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁴⁶ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁴⁷ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁴⁸ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁴⁹ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁵⁰ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁵¹ B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹) — ¹⁵² B,(d) ناقصتان B¹,a (non m,p) الحقيقية (non الحقيقية B¹)

كائن فاسد هو مثله بالنوع والجنس¹⁰⁰ وان المتكون والفاسد¹⁰¹ هو
 الشيء المجتمع من الصورة والهوى وان الصور ليس بكائنة ولا
 فاسدة الا بالعرض وانه لمكان هذا ليس للصور الافلاطونية غناء في
 الكون ان¹⁰² كانت موجودة اعنى الصور المفارقة التي يقول بها
 افلاطون وبين ايضا ان الكليات ليست بجواهر موجودة خارج¹⁰³
 النفس وان كانت تدل على جواهر وان الصور جواهر لا على انها
 اسطقس ولا على انها مركبة من اسطقس بل على انها جوهر ثالث
 واستقصى الفرق بين الجوهرين ثم بين فصول الجواهر الاول وميز
 اجزاء الصور من اجزاء الهوى وهذا كله فعله في المقالة التي عليها
 حرف الواو¹⁰⁴ وفي المرسوم عليها¹⁰⁵ حرف الزاي¹⁰⁶
 10   واما تبين له في هاتين المقالتين مبادئ الجوهر المحسوس الكائن
 الفاسد رأى ان الذى يجب عليه ان يشرع فيه بعد ذلك هو الفحص
 عن اللواحق العامة للموجود بما هو موجود ففحص عن القوة والفعل
 اولا ونسبها¹⁰⁷ الى الاوائل فيها وبين ان الفعل اقدم من القوة وذلك
 في المقالة المرسوم عليها حرف الحاء وجعلها تالية لحرف الزاي¹⁰⁸
 15   ثم فحص في المقالة التي تلى هذه وهي التي عليها حرف الطاء¹⁰⁹
 عن الواحد والكثير والهوى هو والشبيه والضد وغير ذلك من
 اللواحق العامة للموجود بما هو موجود

¹⁰⁰ B, — [فاسد] a: واقناد B, d, (m) — ¹⁰¹ B, d, (m) [المكُون والفاسد], at non B, d. — ¹⁰² a, (p) add. «Septimo... i. ...» m «F... i. ...» d, m: ان a, p [وان] — ¹⁰³ B, a, (p) [وان] — ¹⁰⁴ B, (a) [و] وفي المرسوم عليها¹⁰⁵ B, (a) — ¹⁰⁵ B, (a) [و] وفي المرسوم عليها¹⁰⁶ B, (a) — ¹⁰⁶ B, (a) [و] وفي المرسوم عليها¹⁰⁷ B, (a) — ¹⁰⁷ B, (a) [و] وفي المرسوم عليها¹⁰⁸ B, (a) — ¹⁰⁸ B, (a) [و] وفي المرسوم عليها¹⁰⁹ B, (a) — ¹⁰⁹ B, (a) [و] وفي المرسوم عليها

1404 q. Dein Liber YA¹.—r. Deest KAF.—s. De Libro LAM. [LAM, PROEM.

- ثم تكلم بعد ذلك في مقالة ١٠٠ في الحركة وفيها لا نهاية لان q
 صاحب هذا العلم قد ينظر فيها بوجه غير الجهة التي ينظر فيها صاحب
 العلم الطبيعي ولما كان مزوما ان يتكلم بعد هذه المقالة في مبادئ^{١٠١}
 الجوهر المحسوس الاول وكان هذا^{١٠٢} قصده الاول من هذا العلم
 اذ كان هو الغاية المقصودة منه ذكر في اول هذه المقالة اعنى المرسوم
 عليها حرف اليا^{١٠٣} بجميع الشكوك التي ذكرها في مقالة حرف
 الباء^{١٠٤} وذكر حل ما تقدم حله في المقالات المتقدمة باختصار وكذلك
 ذكر فيها باختصار المحالات التي تلزم من جحد مبادئ المعرفة
 فهذا هو الذي نجد في ترتيب^{١٠٥} المقالات التي وقعت بينا التي r
 10 هي قبل مقالة اللام^{١٠٦} ولنا نجد بحسب ترتيب الحروف مقالة
 الكاف^{١٠٧} ولا وقعت بينا
 واما مقالة اللام وهي التي شرعنا في تفسيرها ففرضه الاول s
 فيها ان يعرف مبادئ^{١٠٨} الجوهر المحسوس الاول^{١٠٩} لكن شرع في
 اولها بان يعرف مبادئ جميع الجواهر^{١١٠} باطلاق فابتدأ بمبادئ الجوهر
 الكائن الفاسد وذكر بما تبين من ذلك في مقالة واء و زاء^{١١١} ثم بين
 مبادئ^{١١٢} الجوهر الاول وبين ان هذا هو جوهر وعلى كم نحو هو مبدأ

^{١٠١} B, «(in) XI. hujus» ; p «K. i. Undecimo» ; m «K. i. Undecimo» ; a «اورث حيرد d» ; B «B» ;
 a «nor» ; «[ومر] a : وكان هو B : وكان هذا Nor» ; p «sing.» ; m «B» ;
 «حبرير d, a, b» ; «يا...اليا.» ; p «om.» ; «(undecimi) m» ; «اورث حيرد d» ; «يا.» ;
 a «اللام B» ; «[ترتيب] m, d» ; «Beth...tertia» ; p «tertios» ; «(tertios) m» ;
 «الكاف B» ; «Lamech» ; «L» ; «(duodecim) m» ; «اورث حيرد d» ; «للمرد» ;
 «B, a, d, m» ; p «sing.» ; «B, a, d, m» ; «literam Chaf» ; «K» ; «literam» ; m «حرف d» ;
 «مقالة واء و زاء B» ; «entium» ; m «الجواهر B, a, d, p» ; «(sing.) a» ; «اول
 «septimo et octavo» ; p «septima» ; m «مقالة اورث حيرد حيرد d» ; «مقالة حيرد حيرد

Ⓛ Ⓛ] t.MIM et NUN.-u.Optimus ordo.-x.Et synopsis utilis.—y.Incipiamus. 1405

Ⓛ ولما فرغ من رأيه¹⁷⁶ في مبدا¹⁷⁷ الكل عاد الى معاندة ما قاله من تقدمه في مبادئ¹⁷⁸ الجوهر وذلك في المقاتلين المرسوم عليها¹⁷⁹ حرف ميم¹⁸⁰ وحرف نون¹⁸¹

Ⓛ فقد تبين من هذا القول ما احتوت عليه مقالة مقالة من مقالات هذا العلم المنسوبة الى ارسطاطاليس وانها جارية على النظام⁵ الافضل في الترتيب وانه ليس فيها شيء وقع على غير ترتيب ولا نظام كما نجد¹⁸² فيقلاوس الدمشقي يزعم ذلك في كتابه وانه لمكان هذا اختار¹⁸³ فيما زعم ليعلم هذا العلم ترتيبا افضل

Ⓛ ونحن لمحبتنا¹⁸⁴ في هذا العلم وكثرة حرصنا على تعلمه وتعليمه¹⁸⁵ فقد لحصنا¹⁸⁶ القول الذي لهذا الرجل في هذا العلم ليكون اسهل¹⁰ متناولا على من لم يتفرغ للنظر في مقالات ارسطو ويكون ذلك¹⁸⁷ بمنزلة التذكرة لمن¹⁸⁸ وقف على مقالات ارسطو

Ⓛ فلنشرع مستعينين بالله وبواهب¹⁸⁹ العقل والحكمة فيما قصدنا اليه من شرح هذه المقالة على اللفظ اذ قد تم لنا بحمد الله هذا الغرض في المقالات المتقدمة بحسب طاقتنا¹⁹⁰

16

et octava ». — ¹⁷⁶ B,d,m مبادئ : a,p sing. — ¹⁷⁷ B,(d,m) رايه p « examen » ;
 — ¹⁷⁸ B,a,d,m مبادئ : p sing. — ¹⁷⁹ B,p مبادئ : a,d,m plur. — ¹⁸⁰ B,(d,m) مبادئ : p sing. —
 — ¹⁸¹ B,(d,m) مبادئ : p sing. — ¹⁸² B,(d,m) مبادئ : p sing. — ¹⁸³ B,(d,m) مبادئ : p sing. —
 — ¹⁸⁴ B,(d,m) مبادئ : p sing. — ¹⁸⁵ B,(d,m) مبادئ : p sing. — ¹⁸⁶ B,(d,m) مبادئ : p sing. —
 — ¹⁸⁷ B,(d,m) مبادئ : p sing. — ¹⁸⁸ B,(d,m) مبادئ : p sing. — ¹⁸⁹ B,(d,m) مبادئ : p sing. —
 — ¹⁹⁰ B,(d,m) مبادئ : p sing. — ¹⁹¹ B,(d,m) مبادئ : p sing. — ¹⁹² B,(d,m) مبادئ : p sing. —

Açıklamalar

- a İbn Rüşd Aleksandros ve Themistios'un *Metafizik* üzerine yazdıkları şerhin yalnızca Lambda Kitabıyla sınırlı olduğunu, bunun yanında, Lamda Kitabından önceki kitaplara dair özeti Aleksandros'un metnine dayandığını söylemektedir. Bkz. İbn Rüşd, *Tefsîr Mâ Ba'de't-Tabîa*, ed. Maurice Bouyges, Beyrut: Dâru'l-Maşrîk, 1986, III, 1393-4. Oysa Aleksandros Lambda Kitabına şerh yazmamış, yalnızca ilk beş kitabı şerh etmiştir. Diğer kitapların şerhleri ise Mikhael Ephesos denilen bir Peripatetik filozofa aittir ve bu nedenle de 'Pseudo-Alexandros' olarak anılmaktadır. Bkz. Alexandri Aphrodisiensis, *In Aristotelis Metaphysica Commentaria*, ed. Michael Hayduck, *Commentaria in Aristotelem Graeca*, vol. 1, Berolini: Georgii Reimeri, 1891. Themistios'un şerhi için bkz. Themistii, *In Aristotelis Metaphysicorum Librum A Paraphrasis*, Heb. & Lat. ed. Samuel Landauer, Berolini: Georgii Reimeri, 1903; Arapça metin için bkz. "Min Şerh Sâmistiyûs li-Harfî'l-Lâm" & "Şerh Sâmistiyûs alâ Makâleti'l-Lâm", Ar. trc. İshâk ibn Huneyn, *Aristû İnde'l-Arab: Dirâse ve Nusûs Gayr Menşûra*, ed. Abdurrahmân Bedevî, Kahire: Vekâletu'l-Matbûât, 1978, ss. 12-21 & 329-33.
- n İbn Rüşd, kitap adlarını verirken yer yer karıştırmış, bazen de bir kitabın içeriğiyle diğer kitabın içeriğini birbiriyle eklemlemiştir. Sözgelimi İbn Rüşd, *Metafizik*'te olmayan Upsilon (Vâv) Kitabından bahsetmekte, bu kitabı Zeta (Zây) Kitabıyla birlikte anmaktadır. Bkz. İbn Rüşd, *Tefsîr Mâ Ba'de't-Tabîa*, III, 1402-3. Metne bakıldığında bu iki kitap töz, oluş ve tümellerle ilgili olmasından dolayı Zeta Kitabının içeriğiyle uyuşmaktadır.
- o-p İbn Rüşd, bu iki kitapta oluş ve bozuluşa tabi olan duyulur tözün ilkelerinin açıklandığı şeklinde bir ifade kullanmaktadır ki, bu konu *Metafizik*'te Eta (Hâ') Kitabında anlatılmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere, İbn Rüşd'ün kullandığı adlandırmada karışıklık bulunmaktadır. Yine İbn Rüşd'ün varlığın eklentileri ile kuvve ve fiil konusunun Eta Kitabında anlatıldığını söylemesine karşın, bu konudan Teta (Tâ') Kitabında bahsedilmektedir. Teta Kitabında anlatıldığı öne sürülen bir ve çok gibi eklentiler ise Iota (Yâ') Kitabının konusudur.
- q-r İbn Rüşd her ne kadar Kappa Kitabının çevirisinin bulunmadığını söylese de, Iota Kitabının içeriği olarak sunduğu hareket ve sonsuz ile ilgili kısım, *Metafizik*'te Kappa Kitabına denk gelmektedir.